Velké šelmy, zlomky z historie jejich výskytu v severozápadních Čechách

Na základě prací Christiana Lehmanna, Ing. Josefa Ministra a RNDr. Luďka Hůrky, CSc. sestavil Jan Matějů, Muzeum Karlovy Vary

Zájem o velké šelmy provází člověka od nepaměti. V minulosti představovaly pro člověka především konkurenci, která ho mohla i ohrozit na životě. Časy se změnily a velké šelmy utrpěly v zápase s lidskou společností drtivou porážku. Přesto však v tom, jak je vnímáme, přetrvává kromě zvědavosti a respektu i trocha zášti.

Mezi ochránci přírody, myslivci, chovateli dobytka i laickou veřejností silně rezonuje téma současného spontánního návratu velkých šelem do české přírody. Co nového to přinese? Zůstane zde dostatek zvěře pro lovce? Kolik bude stát zabezpečení stád ovcí? Neohrozí nás to na zdraví a životech?

Jak přesně to dopadne, se neodvažuji soudit, jen myslím, že to nebude tak dramatické, jak naznačují některé „fundované“ internetové diskuse. Ostatně, určitým vodítkem by nám mohlo být to, co o velkých šelmách víme z doby, kdy byly i v našem kraji doma.

Začít můžeme třeba **rysem ostrovidem** (*Lynx lynx*). O jeho historickém výskytu na území dnešního karlovarského kraje toho víme nejméně. Možná je to způsobeno skutečností, že se jedná o šelmu „střetávající se“ s člověkem poměrně zřídka. Nejstarší záznam o výskytu rysa v našem regionu pochází z roku 1436 z Ašska, respektive z okolí sousedního Bad Elster (Sasko). Další zprávy jsou až z 18. a 19. století a obvykle, i když to není vždy výslovně uvedeno, jde o poslední úlovky rysa v dané oblasti. V roce 1708 byl uloven jeden rys na Toužimsku. Na Ostrovském panství byl

Dobový obrázek rysa převzatý z díla C. Gessnera (1551–1587) Historiae animalium.

Dobový obrázek medvěda převzatý z díla C. Gessnera (1551–1587) Historiae animalium.

v letech 1710–1734 doložen zástřel pouze jediného rysa a poslední byl skolen v roce 1737 (Vodochodská 2013). Poslední rys na Ašsku byl uloven v roce 1774. V Krušných horách byl poslední rys skolen roku 1815 na Kraslicku (Hůrka 1982), ovšem jiné prameny tuto událost datují do let 1822 až 1827 a kladou ji k Jindřichovicím (Glückselig 1842). Posledním historicky zaznamenaným rysem v našem kraji byla samice, kterou 12. června 1830 skolil hajný J. Kallista v Doupovských horách u Tocova. Nebylo to nijak velké zvíře: "*wog 25,75 Pfund und 43 Zoll lang"* (přibližně 13 kg a 108 cm). Majitelé panství Colloredo-Mansfeldové věnovali ulovenou rysici Landesmuseu Prag, tedy dnešnímu Národnímu muzeu. Bohužel preparát se do dnešních dnů nedochoval.

S **medvědem hnědým** (*Ursus arctos*) je to jiné. Údajů o této velké nápadné šelmě, která má-li možnost, „ráda využije lidské pohostinnosti", máme mnohem víc. Ten nejstarší je ze samého konce 14. století. Právo lovit medvěda bylo v té době vyhrazeno pouze majiteli panství. Když v roce 1399 páni z Rýzmburka udělili Bečovu městská práva, povolili novopečeným měšťanů také lovit medvědy, ale jen v období 14 dnů před masopustem. Následuje údaj z roku 1436, který se vztahuje i na Ašsko, o tom, že na 14 hodin cesty od Elsteru (Bad Elster) bylo v tomto roce uloveno pět medvědů. Podle jiných pramenů jich mohlo být šest. I přes nejasnosti v detailech je zřejmé, že medvěd byl tehdy celkem hojnou zvěří nejen u Aše, ale i v okolí Chebu. Ve zdejší kronice se v období 1460–1675 pravidelně objevují výdaje související s pořádáním honů na medvědy. V 16. století a v první polovině 17. století je medvěd zmiňován jako častý také v Krušných horách a Slavkovském lese.

Senzace a katastrofické zprávy nejsou jen záležitostí současné doby, i v minulosti si

na ně lidé potrpěli, a proto se nám dochovala řada zpráv o střetech lidí s medvědy. Například v roce 1538 byl poraněn myslivec u dnes zaniklé Krásné Lípy nedaleko Hrozňatova. Jako opatření ke snížení stavu medvědů nařizuje Cheb roku 1555 vyplácet 20 grošů za každou odevzdanou medvědí kůži. V červenci 1591 poranil nedaleko Milířů u Lokte medvěd ovčáka. Výdaje za felčara byly 4 zlaté, 16 krejcarů a 4 feniky. V srpnu se podařilo medvěda skolit a lovci byla vyplacena odměna 1 zlatý a 10 krejcarů[1].

Hned ke třem napadením medvědem došlo v roce 1610. U Lokte byl jeden člověk zraněn, postřelený medvěd napadl a těžce zranil císařského lesního Barthela Troppa z Kovářské a do třetice rozsápal medvěd pasáčka dobytka nedaleko krušnohorské osady Háj na Hornohradském panství. Ve zprávě se píše: „*Když se stádo vrátilo domů bez něj, šli jej hledat a našli ho mrtvého s ožraným obličejem.*“ V tomto koutu Krušných hor zjevně nebyla o medvědy a střetnutí s nimi nouze, jejich lov byl však vyhrazen pouze vrchnosti a zle by se vedlo každému, kdo by to porušil. Dokládá to třeba příběh Benedikta Schmiedla, majitele hamru v Kovářské, který zaznamenal Christian Lehmann, evangelický farář a krušnohorský kronikář: „*Dne 31. října 1654 zemřel Benedict Schmiedel z České Kovářské, dobrý střelec a majitel hamru. Často slýchával nářky, že medvědice škodí milířům a prohání lesní dělníky. Kvůli strachu z ní chodil Schmiedel stále s puškou. Jednou potkal medvědici i s dvěma mláďaty. Aby si zachránil život, vystřelil, a mrtvá medvědice padla k zemi. Obě mláďata olizovala svou mrtvou matku. Jelikož přicházeli lidé, utekla mláďata na jedli (borovici), ze které však byla setřesena dolů. Přestože jednal Schmiedel v sebeobraně, upadl do nemilosti. Jel vše vysvětlit do Prahy. Na Pražském hradě pobýval císař Matyáš se svou ženou Annou Ferdinandou a dcerou Annou Marií, vévodkyní z Mantovy. Císař nechal do síně přivést ony dva malé medvědy a svou ženu vyzval, aby medvíďata škádlila. Ta vlezla císařovně pod sukně, což přítomné vyděsilo, ale i rozesmálo. Císař udělil Schmiedelovi pardon a sám uznal, jak je medvěd i setkání s ním v lese nebezpečné.*“ (překlad Marcel Paška). S ohledem na dobový kontext se událost stala někdy v letech 1611–1612.

Údaje „černé kroniky“ pokračují i v dalších letech, například v roce 1618 medvědice zle pokousala střelce z Loučné, když na něj s dvěma medvíďaty vyběhla z dutého stromu. A pro změnu opět u Loučné zabil v roce 1643 lesní dělník sekerou medvěda, který ohrožoval jeho kozu. O podobné historky popisující střetnutí s medvědem není v Lehmannově kronice nouze. Ovšem ne vždy byly tyto údaje věrohodné, kromě myslivecké latiny je zkreslovaly různé pověry. I vzdělaný pastor Lehmann zařadil do své kroniky historku o tom, jak medvěd na poli napadl a obtěžkal děvečku. Plod se později naštěstí podařilo za pomoci léků vyhnat.

Přes všechny přimíchané bludy a pověry je zjevné, že v 17. století a zejména v době třicetileté války nebyli medvědi v Krušných horách vzácní. Podle záznamů o loveckých úspěších saských kurfiřtů, jejichž lovecký revír zahrnoval také oblast mezi Horní Blatnou, Jáchymovem a Božím Darem, skolili Jan Jiří I. a Jan Jiří II. v letech 1611–1680 celkem 497 medvědů! Největší z nich údajně vážil šest a půl centýře, tedy asi 350 kg. Medvědům přála doba třicetileté války. Podle Christiana Lehmanna bylo kolem roku 1645 v pohraničních lesích mezi Horní Blatnou a Vejprty asi 60 starých medvědů, kteří poškozovali stáda a dokonce vnikali do stavení, kde brali vše, co bylo k snědku. V této době dokonce medvěd řádil i v Karlových Varech (volně přeloženo dle Lehmanna): „*Na den Jana Křtitele v roce 1646 k deváté hodině večerní přihnala se k městu silná vichřice s hromy a blesky nad krušnohorskými lesy lámající staré jedle a buky, která zahnala velkého medvěda k městečku. Do druhého dne zničil před Horní karlovarskou bránou úly, že včely v rojích napadaly dobytek i lidi.*“

[1]Jeden zlatý, též dukát, byl 30 grošů nebo 190 krejcarů. Tesař bral týdně přibližně 18 grošů, husa stála 7 grošů, slepice 3 groše, sud piva 12 grošů a za 18 grošů si mohl člověk koupit nové boty (web1).

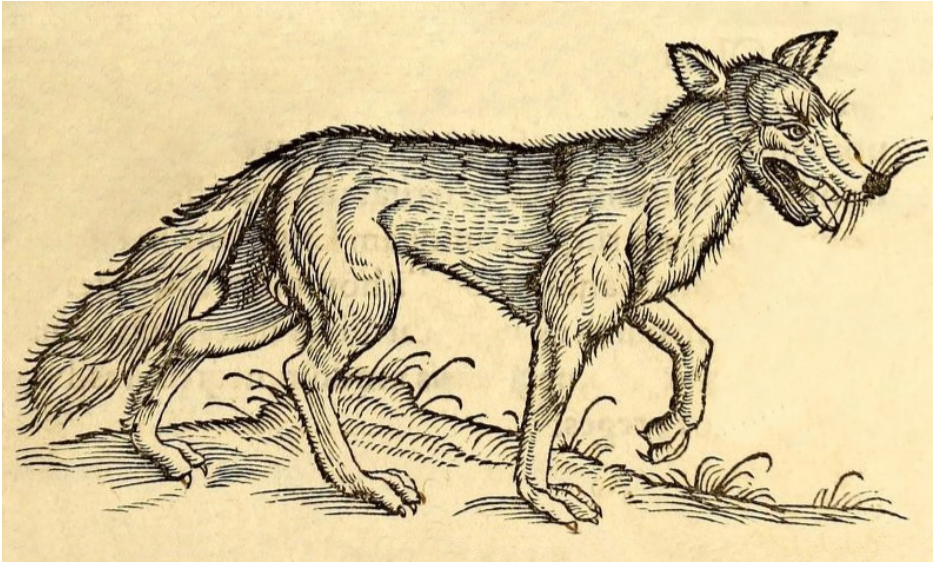

Dobový obrázek vlka převzatý z díla C. Gessnera (1551–1587) Historiae animalium.

Na tomto místě si dovolím přidat ještě jednu medvědí historku, tak jak ji zaznamenal Christian Lehmann a převyprávěl Josef Ministr, související s oblibou štvanic na medvědy, kteří byli pro tyto účely chytáni a dopravováni na šlechtické dvory. „*V roce 1666 v ostrovských lesích chycený silný medvěd, držený v ohradě tamní zámecké zahrady, prokousal plot, vychytal v umělém rybníčku zlaté ryby a raky, zadávil bobry a vše sežral.*“

S přelomem 17. a 18. století však v celém kraji medvědů značně ubylo a řídnoucí zprávy jsou většinou dokladem jejich posledního výskytu. Poslední zástřelné za medvěda v Doupovských horách vyplatil hrabě z Losinthalu na svém statku Vintířov v roce 1650. Z roku 1675 je poslední vyúčtování honu na medvěda v záznamech města Chebu, na panství Ostrov byl medvěd naposledy pozorován roku 1695, kdy se objevil na polích u Merklína a jen o dva roky mladší je poslední záznam medvěda na panství Kynžvart. V roce 1706 byl uloven předposlední medvěd na Toužimsku. Poslední byl odchycen o tři roky později a zaslán do ostrovské menažerie, kde na něj byla uspořádána štvanice. Poslední zástřelné za medvěda bylo na sousedním Tepelsku vyplaceno v roce 1736. V době sedmileté války (1756–1763) byl u vyhořelého mlýna Röttenmühle u Horních Pasek složen poslední medvěd na Ašsku. Brzy poté přišel konec medvědů i v Krušných horách. Poslední medvěd byl uloven v lese Bärenwald, mezi Kovářskou a Vejprty, kolem roku 1763.

Vlk obecný (*Canis lupus*) to v našich krajích neměl nikdy lehké. Byl intenzivně huben téměř v každé době. Již Přemysl Otakar II. nařídil roku 1268 kopat vlčí jámu s návnadou husy nebo selete u každé vsi (Tuma 2012). Podobně jako u rysa je nejstarším záznamem o výskytu vlků zápis o výsledcích celoročního lovu v okolí Elsteru (Bad Elster) v roce 1436, ulovilo se tehdy 13 vlků. V roce 1624 zmiňuje kynžvartský urbář vlka jako škodnou, která musí být hubena. První zprávou „černé“ kroniky Christiana Lehmanna je nešťastné zabití českého fořta vlky v Krušných horách: „*Roku 1632 jel v zimě český fořt s manželkou z Blatné domů do Abertam. Zaútočilo na ně*

Vlk. Grafický list Johanna Eliase Ridingera.
Sbírka Muzea Karlovy Vary.

několik vlků. Fořt na ně vystřelil ze své pušky a jednoho vlka zasáhl. Předal manželce opratě a chtěl střeleného vlka dobít. Mezitím se kůň splašil a odtáhl saně s manželkou až k lesníkově domu. Manželka poslala pro manžela okamžitě saně i s pochodněmi. Ale příliš pozdě. Vlci nenechali toho střeleného o samotě, ale sežrali i půlku fořta, který zemřel na vykrvácení ve svém domě a jeho dům upadl do velkého zármutku a srdcebolu.“ (překlad Marcel Paška).

Vlci si v době třicetileté války nemohli stěžovat na nedostatek potravy. Když v březnu 1641 táhl švédský generál Johan Gustafsson Banér průsmykem u Přísečnice z Čech do Saska následovaly armádu smečky vlků, kteří požírali vše mrtvé, co za armádou zůstalo: lidi, koně, dobytek a psy. Případy, kdy vlci někoho zle pokousali, nebyly v té době v Krušnohoří vzácné. Ke dvěma smrtelným útokům došlo v roce 1642 na Ašsku. V březnu byl v lese vlkem přepaden osmiletý hoch Jan Langer, z nějž nezbyla než hlava a rameno. V poslední červencový den byl vlkem zadáven a „*od hlavy po nohy ožrán*“ desetiletý hoch, který v lese sbíral houby. Takové smrtelné útoky vlků na lidi však byly celkem řídké. Zato ovce, kozy a svině, ale též hovězí dobytek napadali vlci často. Ztráty na dobytku nebyly jen záležitostí Krušnohoří, v roce 1649 vlci zle potrhali ovce na Podbořansku. „Zachráněné“ maso, celkem 186 šrůtků, bylo urychleně dovezeno do panské udírny do Toužimi ke zpracování.

Vlci byli hubeni všemi možnými způsoby. Pořádaly se na ně naháňky, často za povinné účasti desítek až stovek poddaných, ozbrojených vším co měli po ruce. Podobně jako v lovu medvědů tak i v lovu vlků, nejspíš díky příhodnému revíru a dostatku náhončích, vynikali saští kurfiřti. Otec Jan Jiří I. jich údajně skolil 3872, syn Jan Jiří II. „jen“ 2595. Útěchou mu může být, že otce překonal o 93 kusů v počtu skolených medvědů. Další možností jak hubit vlky byly vlčí jámy. Tohle zařízení nabývalo různých podob – byla to kruhová nebo obdélníková jáma o průměru 2,5 až 4 metry a podobné hloubce, se svislými stěnami vyloženými kamenem nebo hladkými prkny. Uprostřed byl kůl s návnadou a jáma byla pečlivě přikryta roštím. Nevýhodou takového zařízení bylo, že chytalo i lidi. V roce 1647 zahynula při pádu do vlčí jámy osmiletá dcera lesníka z Čisté. Pádem do vlčí jámy nedaleko Jáchymova se roku 1591 těžce zranil saský farář a do 5 metrů hluboké vlčí jámy u Toužimi spadl roku 1689 lesník dokonce i se svým psem. Bylo proto nařízeno, aby byly vlčí jámy ohrazovány proti pádu lidí, nikoli vlků. Případně se od jejich používání zcela upouštělo a byly nahrazovány železy a samostříly, mnohdy ještě nebezpečnějšími. Později se proto používaly spíše různé lapáky a tzv. vlčí zahrádky – lapací zařízení, kdy se vlk dostal do úzkého průchodu mezi dvěma kruhovými dřevěnými palisádami a při probíhání do kola za sebou sám zavřel vstupní vrata (Tuma 2012).

Vlků však neubývalo tak rychle jako medvědů. Ještě v roce 1725 bylo vypláceno zástřelné za vlky na Chebsku a lovci z Toužimska a Žluticka si stěžují, že zvěř je tak rozeštvaná od vlků, že se nemohou dostat k ráně a splnit tak dodávky jelení a černé zvěře. Dokonce

ještě v roce 1755 ulovil na panství Kynžvart bývalý hospodářský ředitel Antonín Wohlrath jednu fenu a vybral tři vlčata. O rok později je zmiňován poslední zástřel vlka v polesí Kovářská (Schmiedlberg) na sousedním Loketsku (nejspíš je míněno polesí Kovářka u Svatošských skal). V roce 1785 bylo za vlka vypláceno zástřelné 1 zlatý v Jáchymově[2]. Ovšem vlci zde již byli vzácní, patrně poslední vlk v západních Krušných horách byl skolen roku 1800 na saském území nedaleko Horní Blatné a z roku 1803 je poslední údaj o ulovení vlka na Ašsku. Zatím poslední vlk na území dnešního Karlovarského kraje byl, poněkud překvapivě, uloven začátkem 19. století u Doupova: „*… vor kürzerer Zeit bei Duppau ein Wolf (canis lupus) geschosen*.“ (Glückselig 1842), někteří autoři údaj upřesňují na rok 1825 (Ministr 1964, Hůrka 1982).

Výše uvedený výčet historek z černé kroniky, byť se v prvé řadě jedná o černou kroniku rysa, vlka a medvěda, přístup veřejnosti k velkým šelmám, pravda příliš nevylepší. Ovšem než si začneme stýskat, jaké to byly hrozné časy, je si třeba uvědomit několik skutečností. Střety lidí a velkých šelem, ať již přímé nebo hospodářské, se v podstatě týkají pouze medvěda a vlka. Velká část těchto střetů spadá především do neklidného období třicetileté války, kdy (jak říká Lehmann): *„vlky nikdo nechytal, takže ve velkém množství, po deseti až dvaceti vnikali do vesnic*“. První saské prameny se zmiňují o vlcích v Krušných horách již ve 14. století, teprve v 17. století se však rozmnožili natolik, že scházeli z hor do měst a vesnic a napadali dobytek i psy (Vodochodská 2013). Lidé také trávili mnohem více času prací v lese, na pastvinách, loukách a polích, takže i příležitosti k setkání s šelmou byly o mnoho častější.

V dnešní době, kdy se vlci postupně vrací do České republiky i našeho kraje, začínáme od nuly a situace není stejná jako před staletími. Je na společnosti, aby rozhodla, zda je odmítneme či jim poskytneme prostor a zkusíme to s nimi znovu a lépe. ■

Použitá a doporučená literatura:

Andreska J. (2012): Medvěd hnědý, jeho vyhubení a návrat do naší přírody I. Živa, 5: 261–264.

Flasar I. et. Flasarová M. (1975): Die Wirbeltierfauna Nordwestböhmens. Zoologische Abhandlungen, Staatliches Museum fur Tierkunde Dresden, 33 (Suppl.): 1–150.

Gessner C. (1551–1587). Historiae animalium. Froschauer, Zürich. přístupné on-line: https://archive.org/details/iconesanimaliumq00gess/page/n74/mode/2up

Glückselig A. M. (1842): Der Elbogner Kreis des Königreichs Böhmen. Carlsbad und Elbogen, 218 pp.

Hůrka L. (1982): Zvěř západních Čech, historie a současnost. Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda, 43: 1–118.

Lehmann Ch. (1699): Historischer Schauplatz derer natürlichen Merkwürdigkeiten in dem Meißnischen Ober-Ertzgebirge, in Verlegung Friedrich Lauckischens sel. Erben, druckts Immanuel Tietze, Leipzig. přístupné on-line: https://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd17/content/titleinfo/444881

Ministr J. (1962): Po stopách medvěda v karlovarském Krušnohoří. Lázeňský časopis, 9: 10–11.

Ministr J. (1964): Po stopách vlka na Karlovarsku. Lázeňský časopis, 12: 13.

Ministr J. (1971): Po stopách posledních vlků na Karlovarsku. Ochrana přírody, 26 (7): 156–159.

Ministr J. (1972): Po stopách posledních medvědů v severozápadních Čechách. Živa, 20 (4): 155–156.

Tuma D. (2012). Historická zařízení pro lov vlků. Památky západních Čech, 2: 30–36.

Vodochodská P. (2013): Historický výskyt velkých šelem v Krušných horách – Ms., 63 pp. [Bakalářská práce, PedF UK, Praha].

web1: https://wiki.rvp.cz/Kabinet/Obrazky/Historie/Ceny_a_platidla_v_minulosti

KRÁTKÉ ZPRÁVY

■ Nezvykle **suchý průběh dubnového počasí** posledních několika let se pravděpodobně významně projevil **na populacích některých druhů orchidejí**, jež jsou v západních Čechách dlouhodobě sledovány. Vegetace na lokalitách se vstavači mužskými, vstavači osmahlými nebo prstnatci bezovými je v důsledku sucha málo zapojená a svrchní půdní horizont tak ještě snadněji prosychá. To je pravděpodobně hlavní důvod, proč jsou na řadě lokalit zjištěné počty kvetoucích jedinců zmíněných druhů orchidejí nezvykle nízké. Někde dokonce nedokázaly loni rostliny vůbec vysemenit, protože během kvetení zcela uschly. Na některých lokalitách bude proto letos upraven způsob a intenzita sekání luk.

[2] V polovině 18. století byl jeden zlatý 20 grošů nebo 60 krejcarů. Tesař bral týdně přibližně 20 grošů, husa stála 15 krejcarů, slepice 6 krejcarů, sud piva 540 krejcarů a nové boty 60 krejcarů (web1).